

**UNIVERSITATEA "BABEȘ-BOLYAI"
CLUJ-NAPOCA
FACULTATEA DE ISTORIE ȘI FILOSOFIE
ȘCOALA DOCTORALĂ DE FILOZOFIE**

***IMAGINAȚIA TRANSCENDENTALĂ ÎN CADRUL PROIECTULUI
CRITICIST KANTIAN***

REZUMATUL TEZEI DE DOCTORAT

**Conducător de doctorat:
Prof. univ. dr. CIOMOȘ VIRGIL**

**Student-doctorand:
DIOȘAN ALEXANDRU
CRISTIAN**

2013

175

Cuprinsul tezei de doctorat

Introducere

Imaginația în Critica rațiunii pure

Imaginația ca rădăcină comună a sensibilității și intelectului (Interpretarea lui Heidegger) – Imaginație și deducție – Imaginație și schematism – Obiectivitate și alteritate

Imaginația în Critica rațiunii practice

Principiile rațiunii pure practice – Imaginația și reprezentările simbolice – Tipica judecății practice pure

Imaginația în Critica facultății de judecare

Imaginația și gustul – Imaginație și obiectivitate

Cuvinte cheie

Analogie, a priori, a posteriori, deducție transcendentă, frumos, gust, imaginație, intelect, lucru în sine, noumen, obiect transcendent, prezentare, rațiune, rațiune pură sensibilă, schematism, sensibilitate, sublim, tipică, topică, tropică

Rezumat

Problema fundamentală de la care a plecat cercetarea de față a fost aceea de a stabili importanța facultății imaginației în cadrul filosofiei critice kantiene. Ea a pornit de la observarea statutului ambiguu al acestei facultăți, în special în *Critica rațiunii pure*. Kant afirmă că pentru a face o critică a rațiunii este necesar să se stabilească ce și cât poate aceasta cunoaște. Pentru ca o experiență să fie posibilă este necesară contribuția a două surse de cunoaștere eterogene: sensibilitatea și intelectul. Totuși, trebuie să existe o a treia facultate care să asigure o anumită omogenitate între cele două; aceasta este imaginația.

Estetica transcendentă are rolul de a izola sensibilitatea și de a o descompune în elementele sale fundamentale, pentru a stabili mai apoi în ce constă contribuția sa la cunoaștere. Logica transcendentă izolează și descompune intelectul în elementele sale primare, care sunt categoriile. Totuși, Teoria transcendentă a elementelor nu asignează o

topică pentru imaginația transcendențială. Întrebarea de la care am pornit este următoarea: lipsa unei topici a imaginației relevă de o desconsiderare a rolului acesteia în cunoaștere? Sau, mai degrabă, ea ține de caracterul propriu al acestei facultăți de a fi mereu în actul formării experienței. Omogenitatea celor două surse transcendentale ale cunoașterii nu poate fi asigurată decât de o facultate la fel de transcendențială.

Ipoteza noastră de lucru a fost aceea că dincolo de aspectul arhitectonic al dispozitivului criticist imaginația este cea care dă cel mai bine seama de diversele poziționări și re-poziționări ale analizelor kantiene în ceea ce privește experiența teoretică, practică și estetică. Ceea ce am încercat să arătăm este că analiza imaginației poate pune foarte bine în lumină coerența și unitatea demersului kantian din cele trei Critici.

Principala analiză în jurul căreia am încercat să construim interpretarea noastră despre imaginație este cea a lui Martin Heidegger din *Kant und das Problem der Metaphysik*. În descendența interpretării hegeliene Heidegger identifică imaginația cu rațiunea. Interpretarea sa este întrucâtva justificată de faptul că însuși Kant afirmă în *Critica rațiunii pure* că există o rădăcină comună a sensibilității și intelectului; Heidegger afirmă că această rădăcină comună este imaginația, de unde concluzia că această facultate este rădăcina transcendenței. Înaintea oricărei sinteze determinative, care este, ca atare, producătoare de experiență, există o sinteză antepredicativă în care lumea este deja dată; această sinteză este opera imaginației transcendentale. Beneficiul interpretării lui Heidegger este că orientează atenția hermeneutică înspre legătura dintre imaginație și ideile rațiunii. În calitatea ei de facultate a prezentării (*Darstellung*) imaginația trebuie să aibă capacitatea unei schematizări a ideilor rațiunii. Ceea ce nu observă Heidegger este faptul că teoria prototipurilor facultăților – intuiția intelectuală și intelectul intuitiv – ridică problema, neîmplinită în kantianism a unui prototip al imaginației, care este imaginația creatoare.

Dovada că o asemenea problemă nu era străină lui Kant este amorsarea temei imaginației creatoare în *Critica facultății de judecare*. Aceasta este o capacitate care aparține geniului, dar nu se reduce doar la personalitatea genială. Imaginația este definită ca o facultate de a reprezenta obiectul chiar în absența acestuia. Facultatea transcendențială a imaginației rezidă în capacitatea acesteia de a face prezent ceea ce lipsește. Or acest fapt poate fi înțeles în două moduri: 1) ea re-prezintă ceea ce a fost percepție efectivă, adică ne ajută să re-prezentăm o prezentare a obiectului (aceasta ar fi varianta temperată a acestei capacități a imaginației) și 2) imaginația face ”prezent” ceea ce lipsește în mod fundamental din experiență, obiectul transcendențial, care este solul transcendențial premergător oricărei

prezentării a unui obiect empiric (varianta tare a tezei). A doua variantă a tezei este cea care surprinde cel mai bine caracterul transcendent al imaginației.

Decisivă a fost în interpretarea noastră de ansamblu interpretarea imaginației în *critica rațiunii pure*. De altfel, aceasta este partea cea mai consistentă a lucrării. În primul capitol, *Imaginația în Critica rațiunii pure*, prima parte, *Imaginația ca rădăcină comună a sensibilității și intelectului – Interpretarea lui Heidegger*, prezintă teza lui Heidegger despre imaginație. Această teză a fost cea care a inaugurat o nouă tradiție interpretativă a kantianismului în contrast cu cea neokantiană. În cea de-a doua parte a capitolului I, *Imaginație și deducție*, am încercat să interpretăm asimetria evidentă dintre cele două variante ale deducției vizavi de rolul și importanța imaginației. Prima deducție, cunoscută ca deducția subiectivă, plasează imaginația în centrul analizei facultăților. În contrast, cea de-a doua deducție pare să opereze o resorbție a imaginației în intelect. Mai întâi, am încercat să clarificăm dificultățile deducției transcendente ca atare. Apoi, am analizat prima deducție transcendentă a categoriilor din perspectiva celor trei sinteze: sinteza aprehensiunii în intuiție, sinteza reproducerii în imaginație și sinteza recunoașterii în concept; am specificat diferența dintre imaginația reproductivă și imaginația productivă, apoi am clarificat legătura dintre imaginație și a percepție. Analiza imaginației în cea de-a doua deducție a categoriilor s-a desfășurat în jurul conceptului de sinteză figurată. Această sinteză este îndeplinită de intelect, însă nu în nume propriu, ca intelect pur, ci sub numele de imaginație.

A treia parte a primului capitol, *Imaginație și schematism*, prezintă actul specific al imaginației în cadrul cunoașterii. Schematismul este operația prin care este procurată o realitate obiectivă unui concept cu ajutorul intuiției care îi corespunde. Schematismul transcendent servește ca mediator (al treilea termen) între gândirea pură și sensibilitate, dând semnificație categoriilor și asigurând o structură categorială intuiției. Procedul schematismului scoate cel mai bine în evidență funcția imaginației de a omogeniza cele două surse eterogene ale cunoașterii. Diferența dintre imagine și schemă ne-a condus la ideea unei imaginații fără imagine și a unui cvasi-schematism fără concept. În același timp, am analizat problema schematismului ideilor rațiunii. Marea problemă legată de acest tip de schematism este aceea că ideile rațiunii nu pot fi prezentate niciodată în mod direct, ci numai indirect. Această parte a analizei a amorsat tema reprezentărilor simbolice din *Critica rațiunii practice* și *Critica facultății de judecare*.

Ultima parte a capitolului I, *Obiectivitate și alteritate*, scoate în evidență rolul imaginației în construcția obiectului și a obiectivității. Am făcut o analiză a celor trei instanțe ale indeterminării la nivelul celor trei facultăți: lucrul în sine la nivelul sensibilității,

noumenul la nivelul intelectului și obiectul transcendent la nivelul imaginației. Am prezentat câteva teze fundamentale legate de problema indeterminării: teza lui Henry Allison, teza lui Philonenko, cea a lui Rousset și cea a lui Garelli. O atenție importantă a fost acordată problemei obiectului transcendent, în calitatea sa de ipostază a indeterminării la nivelul imaginației. Acesta este solul original al oricărei obiectivități.

Capitolul II este intitulat *Imaginația în Critica rațiunii practice*. Principala dificultate interpretativă a fost ridicată de prezența mai mult decât discretă, am putea spune chiar ocultată, a imaginației în cea de-a doua Critică. Filosofia practică este confruntată, la fel ca și filosofia teoretică, cu exigența prezentării: aplicarea posibilă a unei legi a libertății la o acțiune umană care are loc în lumea sensibilă. Eterogenitatea pe care imaginația este menită să o rezolve aici este aceea între legea morală și lumea sensibilă. Totuși, Kant pare să excludă imaginația din procesul de prezentare sensibilă a legii. Analiza capitolului despre tipica transcendentă a scos în evidență două mișcări caracteristice procesului tipiciei. Într-o primă mișcare, tipica mobilizează exercițiul imaginației pentru ca într-o a doua mișcare să suspende acest exercițiu deoarece doar forma actului de prezentare este conservată de intelect. La sfârșitul capitolului am prezentat interpretarea lui Jeffrey Liss care arată modul în care problema sensului pozitiv și negativ al noumenului din prima Critică amorsează problema legii specifică celei de-a doua Critici.

În capitolul al III-lea, intitulat *Imaginația în Critica facultății de judecare*, am analizat legătura dintre imaginație și facultatea gustului. Și aici conceptul de prezentare este central în analiza imaginației. În cea de-a doua parte a capitolului, *Imaginație și obiectivitate*, am arătat modul în care este construită problema obiectivității la nivelul celei de-a treia Critici din perspectiva imaginației.

Concluzia studiului a fost aceea că imaginația poate da seama de coerența proiectului critic per ansamblu și că funcția acesteia este de fiecare dată una mediatore. Dacă nu există o topică a imaginației, acest fapt se datorează caracterului său tropic, de facultate a permanentei formări, a poziționărilor și re-poziționărilor perpetue.

Bibliografie selectivă

Traduceri ale operelor lui Kant în limba română

KANT, Immanuel: *Critica rațiunii practice și Întemeierea metafizicii moravurilor*, traducere, studiu introductiv, note și indice de nume proprii de Nicolae Bagdasar, Editura IRI, București, 1999.

KANT, Immanuel: *Critica rațiunii pure*, traducere de Nicolae Bagdasar și Elena Moisuc, ediția a III-a îngrijită de Ilie Pârvu, Editura IRI, București, 1998.

- KANT, Immanuel: *Logica generală*, traducere, studiu introductiv, note și index de Alexandru Surdu, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1985.
- KANT, Immanuel: *Prolegomene la orice metafizică viitoare care se va putea înfățișa drept știință*, traducere de Mircea Flonta și Thomas Kleininger, studiu introductiv și note de Mircea Flonta, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1987.
- KANT, Immanuel: *Religia doar în limitele rațiunii*, traducere, studiu introductiv, studiu asupra traducerii, note, bibliografie selectivă, index de concepte germano-român, index de concepte de Rodica Croitoru, Editura BIC ALL, București, 2007.
- KANT, Immanuel: *Critica facultății de judecare*, traducere, studiu introductiv, studiu asupra traducerii, note, bibliografie selectivă, index de concepte germano-român, index concepte de Rodica Croitoru, Editura ALL, București, 2008.

Traduceri ale operelor lui Kant în limba franceză

- KANT, Emmanuel: *Œuvres philosophiques*, 3 volumes, édition publiée sous la direction de Ferdinand Alquié, Bibliothèque de la Pléiade, Gallimard, Paris;
- Vol. 1: « Des premières écrits à la *Critique de la raison pure* », Editions Gallimard, 1980;
 - Vol. 2: « Des *Prolégomènes* aux écrits de 1791 », Editions Gallimard, 1985;
 - Vol. 3: « Les dernières écrits », Editions Gallimard, 1986.
- KANT, Emmanuel: *Leçons de métaphysique*, Le Livre de poche, Paris, 1993.

Traduceri ale operelor lui Kant în limba engleză

- The Cambridge Edition of the Works of Immanuel Kant*, general editors Paul Guyer and Allen W. Wood, Cambridge University Press, New York;
- Vol. 1: “Theoretical Philosophy, 1775-1770”, Cambridge University Press, 1992;
 - Vol. 2: “Critique of Pure Reason”, Cambridge University Press, 1998;
 - Vol. 3: “Theoretical Philosophy after 1781”, Cambridge University Press, 2002;
 - Vol. 4: “Practical Philosophy”, Cambridge University Press, 1996;
 - Vol. 5: “Critique of the Power of Judgment”, Cambridge University Press, 2000;
 - Vol. 7: “Anthropology, History, and Education”, Cambridge University Press, 2007;
 - Vol. 14: “Correspondence”, Cambridge University Press, 1999.

Principalele studii și articole dedicate imaginației

Studii

- BIELEFELDT, Heiner: *Symbolic Representations in Kant's Practical Philosophy*, Cambridge University Press, Cambridge, 2003.
- CIOMOȘ, Virgil: *Conștiință și schimbare în Critica rațiunii pure, o perspectivă arhitectonică asupra kantianismului*, Editura Humanitas, Colecția Academica, București, 2006.
- DICKERSON, A.B.: *Kant on Representation and Objectivity*, Cambridge University Press, Cambridge, New York, 2004.
- FREYDBERG, Bernard: *Imagination in Kant's Critique of Practical Reason*, Indiana University Press, Bloomington and Indianapolis, 2005.

- HEIDEGGER, Martin: *Kant et le problème de la métaphysique*, introduction et traduction par Alphonse de Waelhens et Walter Biemel, Editions Gallimard, Paris, 1953.
- KNELLER, Jane: *Kant and the Power of Imagination*, Cambridge University Press, 2007.
- MAKKREEL, Rudolf: *Imagination and Interpretation in Kant. The Hermeneutical Import of the Critique of Judgment*, The University of Chicago Press, Chicago and London, 1990.
- MAKOWIAK, Alexandra: *Kant, l'imagination et la question de l'homme*, Editions Jérôme Millon, Collection Krisis, Grenoble, 2009.

Article

- BASCH, Victor: Du rôle de l'imagination dans la théorie kantienne de la connaissance. In: *Revue de Métaphysique et de Morale*, T. 12, No. 3 (Mai 1904), pp. 425-440.
- BAYNE, Steven: Objects of Representations and Kant's Second Analogy. In: *Journal of the History of Philosophy*, 32:3 (1994:July), pp. 381-410.
- BENOIST, Jocelyn: L'impensé de la représentation: De Leibniz à Kant. In: *Kant-Studien*, 89:3 (1998) pp. 300-317.
- DUYCKAERTS, François: L'imagination productrice dans la Logique transcendantale de Fichte. In: *Revue Philosophique de Louvain*. Troisième série, Tome 50, N°26, 1952, pp. 230-250.
- ESCOUBAS, Eliane: Kant ou la simplicité du sublime. In *Du sublime*, Edition Belin, 1998.
- FRAISSE, Jean-Claude: Imagination schématisante et esthétique musicale. In: *Revue de Métaphysique et de Morale*, 93e Année, No. 3 (Juillet-Septembre 1988), pp.365-379.
- HANDY, William: Imagination and the Understanding: Contemporary Versions. In: *Texas Studies in English*, 36 (1957), pp. 20-27.
- LISS, Jeffrey: Kant's transcendental object and the two senses of the noumenon: a problem in imagination. In: *Man and World 13*, Martinus Nijhoff Publishers, The Hague/Boston/London, 1980, pp. 133-153.
- MAKKREEL, Rudolf: Imagination and Temporality. In Kant's Theory of the Sublime. In: *The Journal of Aesthetics and Art Criticism*, 1984, pp. 303-315.
- MINEUR, Didier, Représentation et régime représentatif chez Kant. In: *Revue Française d'Histoire des Idées Politiques*, 2005/1 N°21, pp. 73-87.
- SALLIS, John: La mortalité et l'imagination: Heidegger et le nom propre de l'homme. In: *Le Cahier (Collège international de philosophie)*, No. 8 (octobre 1989), pp. 51-77.
- SCHLANGER, Judith: Kant aux images. In: *Revue de Métaphysique et de Morale*, 81e Année, No. 3 (Juillet-Septembre 1976), pp. 328-349.
- THOMPSON, Michael: Roots and role of imagination in Kant: Imagination at the core. In: *Graduate School Theses and Dissertations*, University of South Florida, 2009, Paper 50.
- YOUNG, Michael: Construction, Schematism, and Imagination. In: *Topoi* 3 (1984), pp. 123-131.
- YOUNG, Michael: Kant's View of Imagination. In: *Kant-Studien*, Lawrence Kansas, 79:2 (1988), pp. 140-164.
- ZOELLER, Guenter: Makkreel on Imagination and Interpretation in Kant: Questions and Criticisms. In: *Philosophy Today*, 36:3 (1992:Fall), pp. 266-275.